

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Σωματικές αλλαγές –
Νοητική ανάπτυξη –
προεγνωστική και
διδασκαλικά σκέψη –
γλωσσική ανάπτυξη –
ψυχοκοινωνική ανάπτυξη

10.1 Σωματικές Αλλαγές

Κατά τη νηπιακή ηλικία παρατηρούνται σημαντικές μεταβολές στις διαστάσεις του σώματος. Το νήπιο χάνει το βρεφικό πάχος, καθώς τα οστά αναπτύσσονται. Ο ρυθμός ανάπτυξης του νηπίου είναι πιο αργός σε σχέση με αυτόν του βρέφους.

Το σώμα του παιδιού είναι πιο δυνατό, ενώ το ύψος παράλληλα αυξάνει. Από τα δύο έως τα έξι έτη το σωματικό βάρος αυξάνει από 1 έως 2 κιλά το χρόνο και το ύψος αντίστοιχα 7 ή 8 εκατοστά. «Περί το 5ο έτος το βάρος του παιδιού είναι έως και 20 κιλά (δηλαδή περίπου το 1/3 του τελικού βάρους) και το ύψος είναι περίπου 110 εκ. (περίπου τα 3/5 του τελικού ύψους)». Ωστόσο, υπάρχουν παιδιά που είναι πιο ψηλά ή πιο κοντά από το μέσο όρο, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί στον ιδιαίτερο ρυθμό ανάπτυξης κάθε παιδιού καθώς και σε άλλους παράγοντες, όπως είναι η εθνική προέλευση και η διατροφή.

Διαφορές ως προς τα φυσιολογικά όρια του βάρους και του ύψους των παιδιών παρατηρούνται σε παιδιά που προέρχονται από διαφορετικές χώρες. Για παράδειγμα, τα παιδιά από τη Βόρεια Ευρώπη είναι κατά μέσο όρο πιο ψηλά από τα άλλα, ενώ τα παιδιά από τη Ν. Ασία είναι πιο χαμηλά. Τα αγόρια είναι πιο ψηλά από τα κορίτσια καθ' όλη τη διάρκεια της νηπιακής ηλικίας.

Καθώς τα νήπια αναπτύσσονται, τα πρότυπα του ύπνου αρχίζουν να προσεγγίζουν τα αντίστοιχα πρότυπα των ενηλίκων. Η λειτουργία του στομάχου και της κύστης είναι πιο σταθερή. Αυτό σημαίνει ότι το παιδί των 5 ετών μπορεί να περάσει μια μεγάλη χρονική περίοδο, χωρίς να έχει κάποιο γεύμα ή χωρίς να πάει στην τουαλέτα. Τα παιδιά περιορίζουν την ενούρηση κατά τη διάρκεια της νύχτας, εξαιτίας του ότι αποκτούν καλύτερο έλεγχο της κύστης. Έτσι μόνον το 21% των παιδιών ηλικίας έξι ετών παρουσιάζει μερικές φορές ή συχνά νυχτερινή ενούρηση. «Ακόμη παρατηρείται αύξηση της οδοντοφυΐας, επιβράδυνση

του ρυθμού της αναπνοής, αύξηση της πίεσης του αίματος και προοδευτική μείωση των χτύπων της καρδιάς».

10.1.1. Η ανάπτυξη του εγκεφάλου

Η ανάπτυξη του εγκεφάλου και του νευρικού συστήματος θεωρείται η πιο σημαντική πλευρά της σωματικής ανάπτυξης για ορισμένους ψυχολόγους, αν και τα σημεία αυτής της ανάπτυξης δεν είναι τόσο εμφανή όσο οι μεταβολές στις διαστάσεις του σώματος και τις δεξιότητες.

Ο εγκέφαλος αναπτύσσεται πιο γρήγορα από κάθε άλλο όργανο ή μέρος του ανθρώπινου σώματος. Στην ηλικία των δύο ετών ο εγκέφαλος αποκτά το 75% του τελικού βάρους, ενώ στο 3 έτος έχει φτάσει στο 90% του συνολικού βάρους του. Καθώς ο εγκέφαλος αναπτύσσεται και ωριμάζει, ορισμένες λειτουργίες του γίνονται περισσότερο εξειδικευμένες και ορισμένα τμήματά του αναλαμβάνουν συγκεκριμένες λειτουργίες. Για παράδειγμα, τα κέντρα του λόγου βρίσκονται στο αριστερό ημισφαίριο, ενώ τα κέντρα για την κίνηση στο χώρο βρίσκονται στο δεξιό ημισφαίριο.

Η οργάνωση του ανθρώπινου εγκέφαλου στηρίζεται σε δύο ημισφαίρια, το αριστερό και το δεξιό, το καθένα από τα οποία ελέγχει το μισό του σώματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το δεξί ημισφαίριο ελέγχει την αριστερή πλευρά, ενώ το αριστερό ημισφαίριο τη δεξιά πλευρά του σώματος (π.χ. δεξί χέρι, αυτί κτλ.).

10.1.2. Παράγοντες που επηρεάζουν τη σωματική ανάπτυξη

Διάφοροι παράγοντες επηρεάζουν τη σωματική ανάπτυξη του παιδιού κατά τη νηπιακή ηλικία. Ορισμένοι από αυτούς είναι εγγενείς, ενώ άλλοι είναι περιβαλλοντικοί.

α. *Εγγενείς Παράγοντες.* Η φυσιολογική σωματική ανάπτυξη προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από εγγενείς παράγοντες. Από έρευνες έχει βρεθεί ότι οι γονείς και τα παιδιά τους έχουν παρόμοια πρότυπα ως προς το ρυθμό της ανάπτυξής τους, έστω κι αν διαφέρουν σε ένα μικρό βαθμό στα τελικά μεγέθη.

β. *Περιβαλλοντικοί Παράγοντες.* Ορισμένοι περιβαλλοντικοί παράγοντες είναι δυνατό να υποστηρίζουν ή να εμποδίζουν τη φυσιολογική ανάπτυξη του νηπίου. Ένας από αυτούς είναι η διατροφή, ενώ κάποιοι άλλοι σχετίζονται με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας του παιδιού.

Η κατάλληλη και υγιεινή διατροφή του νηπίου είναι δυνατό να εξασφαλίσει τη φυσιολογική ανάπτυξη. Σ' αυτή την περίοδο της ανάπτυξης το παιδί έχει ανάγκη από επαρκή ποσότητα πρωτεϊνών υψηλής ποιότητας, για τη δημιουργία νέων κυττάρων που είναι απαραίτητα στην ανάπτυξη του βάρους και του ύψους. Επιπλέον, ο οργανισμός του παιδιού έχει ανάγκη από την κατάλληλη ποσότητα

Οι γονείς εξασφαλίζουν τα απαραίτητα ερεθίσματα για την ανάπτυξη του παιδιού.

υδατανθράκων, οι οποίοι προσφέρουν στο παιδί ενέργεια που ξοδεύει ιδιαίτερα σ' αυτή την ηλικία· επίσης, για τη δομική ανάπτυξη του οργανισμού είναι απαραίτητη η ύπαρξη πλούσιας διατροφής σε μέταλλα και βιταμίνες καθώς και σε άλλα ιχνοστοιχεία.

Η κακή διατροφή, όπως έχουν δείξει οι έρευνες, μπορεί να προκαλέσει καθυστέρηση στη σωματική ανάπτυξη, ιδιαίτερα στην ανάπτυξη του ύψους και του βάρους. Από την άλλη πλευρά, οι υπερβολές στη διατροφή μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα, όπως είναι η παχυσαρκία, η οποία με τη σειρά της ενδέχεται να δημιουργήσει προβλήματα στην κοινωνική προσαρμογή του παιδιού. Οι υπερβολές στη διατροφή δεν οδηγούν, επομένως, στη δημιουργία πιο υγιών παιδιών.

Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας σχετίζεται με την καλή σωματική ανάπτυξη του παιδιού. Για παράδειγμα, ο υποσιτισμός των παιδιών που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και η έλλειψη ιατρικής φροντίδας καθιστά τα παιδιά αυτά ευπρόσβλητα από διάφορες ασθένειες, ενώ παράλληλα προκαλεί μόνιμες ή και παροδικές ανωμαλίες στην ανάπτυξη.

10.1.3. Ψυχοκινητική Ανάπτυξη

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα είναι σε διαρκή κίνηση, τρέχουν, πηδούν κτλ. Η ψυχοκινητική εξέλιξη είναι ταχύτατη κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ των 2 και 6 ετών, επειδή το σώμα του παιδιού είναι πιο δυνα-

τό και πιο λεπτό. Τόσο στο παιχνίδι όσο και στο Νηπιαγωγείο ή τον Παιδικό σταθμό το παιδί έχει την ευκαιρία να εκλεπτύνει και να αναπτύξει ακόμη περισσότερο αυτές τις κινητικές δεξιότητες. Έτσι, αποκτά σταδιακά μεγαλύτερη ευκαμψία στην εκτέλεση των κινήσεων, οι οποίες γίνονται πιο εύκολα, χωρίς το νήπιο να χρειαστεί να καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια, αλλά και με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα.

Ωστόσο, πιο λεπτές κινήσεις από τα μικρότερα παιδιά είναι δύσκολο να εκτελεστούν. Για παράδειγμα, το παιδί σ' αυτή την ηλικία θα χρειαστεί αρκετή ώρα για να δέσει τα κορδόνια των παπουτσιών. Οι λεπτές κινήσεις ακολουθούν σταδιακή πορεία στην εξέλιξή τους.

Γενικώς, τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας αποκτούν τις βασικές κινητικές δεξιότητες με τη δική τους προσπάθεια, αλλά και από όσα μπορούν να μάθουν από άλλα παιδιά, παρά με την άσκηση ή τη διδασκαλία που μπορούν να εξασφαλίσουν γι' αυτά οι ενήλικες. Αντίθετα, οι σύνθετες δεξιότητες, όπως, για παράδειγμα, να μάθουν ποδήλατο, απαιτούν οπωσδήποτε τη βοήθεια και την καθοδήγηση των ενηλίκων. Ένας ακόμη σημαντικός τομέας είναι οι δεξιότητες αυτοεξυπηρέτησης, για παράδειγμα, η περιποίηση του σώματος, η λήψη τροφής, οι οποίες εμφανίζουν σταδιακή εξέλιξη και διαμόρφωση.

Κρίσιμο σημείο για την εξέλιξη των κινητικών δεξιοτήτων του παιδιού είναι η απόκτηση της όρθιας στάσης και της βάδισης περί το 2ο έτος. «Αργότερα, στο 3ο έτος, μπορεί να ρυθμίζει την κίνησή του, το βάδισμα ή το τρέξιμο με μεγαλύτερη ευκολία και άνεση. Περί το 4ο έτος ο έλεγχος των μυών του σώματος γίνεται σε μεγάλο ποσοστό αυτόματος, ενώ περί το τέλος αυτής της αναπτυξιακής περιόδου, περί το 6ο έτος, το παιδί αποκτά ευρυθμία στις κινήσεις του, οι οποίες μάλιστα εκτελούνται με ιδιαίτερη χάρη».

Άλλες λεπτές κινητικές δεξιότητες, όπως είναι η ζωγραφική και το ιχνογράφημα, εμφανίζουν ξεχωριστή εξελικτική πορεία. Το παιδί από την ηλικία των δύο ετών μπορεί να κρατά και να χρησιμοποιεί το μολύβι. Ο Kellogg διέκρινε τέσσερα βασικά στάδια στην εξέλιξη της ικανότητας του παιδιού στη ζωγραφική: α) Μέχρι τα τρία έτη το παιδί προσπαθεί με το μολύβι να κάνει τα πρώτα σχήματα, φτιάχνοντας διάφορες "μουτζούρες" και προσπαθώντας να καλύψει όλη την επιφάνεια του χαρτιού. β) Στο τρίτο έτος το νήπιο μπορεί να αναπαριστά στο χαρτί βασικά

γεωμετρικά σχήματα, όπως είναι ο κύκλος, το τετράγωνο κτλ.

γ) Το στάδιο του σχεδίου. Στα 3 1/2 έτη το παιδί μπορεί να δημιουργεί ορισμένα σχέδια, για παράδειγμα ένα κύκλο μέσα σε ένα κύκλο.

δ) Το στάδιο της εικόνας. Από τα 4 έως τα 5 έτη το παιδί προσπαθεί να δημιουργήσει απλές εικόνες που αναπαριστούν ανθρώπους, ζώα, αντικείμενα.

Σχέδιο παιδιού
3 ετών και 6 μηνών

Σχέδιο παιδιού
5 ετών

10.1.4. Η Πλευρίωση

Το παιδί από τα δύο έτη δείχνει σαφή προτίμηση προς τη μία πλευρά του σώματος, που χρησιμοποιεί κατά την εκτέλεση των κινήσεων, για παράδειγμα το δεξί χέρι και το δεξί πόδι ή το αριστερό χέρι κτλ. Αυτή η προτίμηση αποτελεί το γνωστό φαινόμενο της Πλευρίωσης.

Ως προς το θέμα αυτό, το παιδί πρέπει να αφήνεται ελεύθερο να επιλέξει μόνο του ποια πλευρά και ποιο χέρι θα χρησιμοποιήσει για τη γραφή, εάν, δηλαδή, θα γίνει αριστερόχειρας ή δεξιόχειρας. Ορισμένοι ψυχολόγοι θεωρούν ότι κάθε μέτρο ή παρέμβαση στο πλαίσιο της αγωγής της γραφικής κίνησης που είναι αντίθετη προς την επιλογή του παιδιού όχι μόνο στερείται νοήματος, αλλά μπορεί να αποδειχτεί και επιβλαβής.

Το παιδί πριν εκδηλώσει σαφώς την προτίμηση του προς τη μία πλευρά του σώματος, χρησιμοποιεί και τις δύο.

10.1.5 Η κακοποίηση του παιδιού

Η κακοποίηση του παιδιού είναι ένα φαινόμενο που συναντά κανείς σε όλες τις χώρες του κόσμου. Συχνά αποκαλύπτονται περιπτώσεις παιδιών που κακοποιούνται από τον ένα ή και τους δύο γονείς συστηματικά ή περιστασιακά. Ορισμένες φορές απειλείται ακόμη και η ζωή των παιδιών. Εξαιτίας της άσκησης ανεξέλεγκτης σωματικής βίας, υφίστανται σοβαρούς τραυματισμούς ή χάνουν ακόμη και τη ζωή τους.

Η κακοποίηση ως φαινόμενο συναντάται σε όλο τα κοινωνικά στρώματα. Κάποιοι από τους γονείς που προβαίνουν σε τόσο αποτροπαιές πράξεις έχουν κάποια ειδική ψυχική ασθένεια, ενώ οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι αγαπούν τα παιδιά τους. Από την επιστημονική έρευνα έχει καταδειχτεί ότι αυτοί οι γονείς έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, είναι ανυπόμονοι και ανώριμοι και γνωρίζουν ελάχιστα για την ανάπτυξη του παιδιού. Ακόμη έχει διαπιστωθεί από έρευνες ότι οι ίδιοι ως παιδιά έχουν στερηθεί την αγάπη και τη φροντίδα των γονέων τους.

Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος έχουν θεσπισθεί νομοθετήματα και ιδρυθεί οργανώσεις για την προστασία του παιδιού. Επίσης, έχουν διαμορφωθεί ειδικά προγράμματα για την εκπαίδευση των γονέων που εμφανίζουν αυτού του είδους τη συμπεριφορά.

10.2 Νοητική Ανάπτυξη

Το παιδί των δύο ετών εισέρχεται σε μια νέα φάση νοητικής εξέλιξης. Πολύ σύντομα μπορεί να μετρά, να φαντάζεται πράγματα που δε συνδέονται μόνο με τη διάσταση του εδώ και τώρα, να διαμορφώνει πεποιθήσεις κτλ. Παράλληλα η ανάπτυξη της γλώσσας και της φαντασίας διευρύνει τις ικανότητες για σκέψη, γεγονός το οποίο αντανακλάται και στο παιχνίδι του.

Το νήπιο βρίσκεται στο στάδιο της Προσυλλογιστικής σκέψης, το οποίο διακρίνεται σε δύο επιμέρους φάσεις: α) Την προενοολογική σκέψη (3ο-4ο έτος) και β) τη διαισθητική σκέψη (5ο 6ο έτος). Σ' αυτή τη βαθμίδα νοητικής εξέλιξης αναπτύσσει την ικανότητα για συμβολική σκέψη, δηλαδή αρχίζει να χρησιμοποιεί σύμβολα για να αναπαριστά νοητικά αντικείμενα και μορφές δράσης. Κάνει τα πρώτα του σχέδια, μπορεί να προσποιείται και να χρησιμοποιεί τη γλώσσα για να επικοινωνεί με τους άλλους.

Από τη στιγμή που το νήπιο χρησιμοποιεί σύμβολα, μαθαίνει λέξεις, χειρονομίες, καθώς και πώς να χρησιμοποιεί αντικείμενα και στάσεις, για να αναπαριστά πράγματα, ιδέες και μορφές συμπεριφοράς.

Η εμφάνιση της ανακλητικής μνήμης κατά τον Piaget συνδέεται με την εγκαθίδρυση της συμβολικής λειτουργίας. Το παιδί μπορεί να αναπλάθει και να ανακαλεί γεγονότα του παρελθόντος. Ακόμη είναι δυνατό να φαντάζεται το μέλλον και να ασχολείται με το παρόν.

**το στάδιο
της προσυλλογιστικής
σκέψης**

**η χρήση
συμβόλων**

Το δημιουργικό και φανταστικό παιχνίδι είναι επίσης η πιο προσφιλής δραστηριότητά του. Αν και το παιδί έχει την ικανότητα να προσποιείται, δηλαδή να χρησιμοποιεί, για παράδειγμα, μια κάρτα για αυτοκίνητο ή να παριστάνει ότι είναι ένα πουλί το οποίο πετά, δεν είναι ωστόσο δυνατό πάντοτε να διακρίνει τη φαντασία από την πραγματικότητα.

Κατά τον Erik Erikson το παιδί σ' αυτή την ηλικία χρησιμοποιεί το συμβολικό παιχνίδι για να επεξεργαστεί τους φόβους και τις ματαιώσεις και για να αναβιώσει δυσάρεστα γεγονότα ή να κάνει πράγματα που στην πραγματικότητα είναι απαγορευμένα. Με το φανταστικό παιχνίδι έχει τη δυνατότητα να ελέγχει καταστάσεις που το φοβίζονται και έτσι να ξεπερνάει τους φόβους και τις ανησυχίες του.

Το φανταστικό και δημιουργικό παιχνίδι είναι ένα από τα κύρια αναπτυξιακά επιτεύγματα του νηπίου.

Ο Piaget θεωρεί ότι το φανταστικό παιχνίδι συνιστά ένδειξη της συμβολικής λειτουργίας και ότι οι πρώτες λέξεις που αρθρώνει το παιδί αποτελούν επίσης σύμβολα, και μάλιστα ιδιαίτερα, προσωπικά σύμβολα. Δεν είναι κανονικά σύμβολα τα οποία μπορούν να κατανοηθούν από την κοινότητα στην οποία ζει το παιδί.

Τα σχέδια που κάνει το παιδί, αρχικά μουντζούρες, αποτελούν έκφραση της συμβολικής ικανότητάς του. Ευχαριστιέται να χρησιμοποιεί το μολύβι και να παρατηρεί τα σημεία που εμφανίζονται στο χαρτί. Σύντομα το παιδί αρχίζει να εξηγεί τι παριστούν τα σχέδιά του, ενώ σταδιακά διαμορφώνει τις πρώτες ανθρώπινες φιγούρες, από τις οποίες συνήθως λείπουν βασικά μέρη του σώματος. Τα σχέδια είναι ατελή, επειδή και οι νοητικές εικόνες του παιδιού δεν είναι ολοκληρωμένες.

Γενικώς, η ανάπτυξη της συμβολικής σκέψης είναι θεμελιώδης για τη μετέπειτα ανάπτυξη της τυπικής λογικής σκέψης του παιδιού.

10.2.1. Χαρακτηριστικά της Προεγνωσιολογικής Σκέψης

Κατά την περίοδο της προεγνωσιολογικής ανάπτυξης της σκέψης το παιδί δεν έχει την ικανότητα να χρησιμοποιεί τους κανόνες της λογικής, όπως τα παιδιά που βρίσκονται στο στάδιο της συγκεκριμένης σκέψης. Οι νοητικές λειτουργίες εμφανίζουν ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αλλά και ατέλειες. Ορισμένα από τα πιο σημαντικά είναι τα ακόλουθα:

οι προέννοιες

α) Οι προέννοιες, οι πρώτες έννοιες που χρησιμοποιεί το παιδί, αποτελούν «αυθαίρετες γενικεύσεις, αφελείς και ατελείς σημασίες που δίνει στις λέξεις που χρησιμοποιεί». Για παράδειγμα, με τη λέξη "μαμά" μπορεί να αναφέρεται σε ο,τιδήποτε έχει σχέση με τη μητέρα του. Αυτό συμβαίνει, επειδή το νήπιο δεν μπορεί να εννοήσει ότι τα αντικείμενα και τα όντα γενικώς κατατάσσονται σε διάφορες κατηγορίες.

ο μεταγωγι- κός συλλο- γισμός

β) Οι συλλογισμοί τους οποίους κάνει το παιδί είναι επίσης ατελείς, επειδή κινούνται από το μερικό προς το μερικό, από τη μια προέννοια σε μια άλλη προέννοια. Αυτού του είδους ο συλλογισμός αποκαλείται μεταγωγικός. Με άλλα λόγια, το παιδί, εάν κατανοήσει ότι δύο αντικείμενα ή στοιχεία έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό, τότε τείνει να θεωρεί ότι είναι όμοια ως προς όλα τα χαρακτηριστικά τους. Για παράδειγμα, λει: "Δεν κοιμήθηκα, άρα δεν είναι απόγευμα" ή "Ο μπαμπάς ζεσταίνει νερό, θα ξυριστεί". Από τα παραδείγματα διαφαίνεται η τάση του παιδιού να συνδέει με αιτιώδη σχέση όσα στοιχεία εμφανίζονται συγχρόνως.

εγωκεντρι- σμός

γ) Ο εγωκεντρισμός. Το παιδί αυτής της ηλικίας δεν έχει την ικανότητα να διακρίνει το υποκειμενικό από το αντικειμενικό, γι' αυτό ερμηνεύει και εξηγεί τον κόσμο κυρίως από υποκειμενική άποψη. Αυτό έχει συχνά ως αποτέλεσμα να παραποιεί και να διαστρέφει την πραγματικότητα. Για παράδειγμα, λει: "Τα σκαλιά είναι απάισια, με χτύπησαν" ή στην ερώτηση του ενήλικα "γιατί υπάρχουν κύματα στη θάλασσα", απαντά: "γιατί τα έβαλαν εκεί".

ανθρωπο- μορφισμός και ανιμι- σμός ως τρό- πος σκέψης

δ) Ακόμη τείνει να ερμηνεύει τα φαινόμενα κατά τρόπο ανθρωπομορφικό, δηλαδή δίνοντας ανθρώπινες ιδιότητες στα άψυχα, ή ανιμιστικά, αποδίδοντας ψυχικές λειτουργίες στα άψυχα. Για παράδειγμα, η "κούκλα κρύνει πρέπει να την ντύσω".

επικέντρω- ση

ε) Επικέντρωση. Το νήπιο επικεντρώνεται σε ένα μόνον κύριο στοιχείο ή χαρακτηριστικό αποκλείοντας τα άλλα.

στ) Η σκέψη του παιδιού δεν έχει αναστρεψιμότητα, δεν μπορεί, δηλαδή, να κατανοήσει ότι ορισμένοι μετασχηματισμοί είναι αντιστρέψιμοι και ότι ορισμένες διαστάσεις, ενέργειες κτλ. είναι συμπληρωματικές ή αντίθετες. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να κατανοήσει ότι, αν πλάσουμε ένα βόλο πλαστελίνης σε κυλινδρικό σχήμα, μπορούμε να αναπλάσουμε το κυλινδρικό σχήμα σε σχήμα σφαίρας.

10.2.2. Διαισθητική Σκέψη

Η διαισθητική σκέψη είναι η δεύτερη φάση της προσυλλογιστικής περιόδου της νοητικής ανάπτυξης του παιδιού και εκτείνεται χρονικά από το 5ο έως και το 6ο έτος της ζωής του.

Συνοπτικά τα χαρακτηριστικά της σκέψης του είναι η παρακμή του εγωκεντρισμού, των μεταγωγικών συλλογισμών, της επικέντρωσης και των προεννοιών.

Από την άλλη πλευρά, εμφανίζονται, αναδύονται νέες νοητικές λειτουργίες, όπως είναι η ικανότητα να διαμορφώνει λογικές κατηγορίες, να αντιλαμβάνεται τις σχέσεις και να προβαίνει σε χειρισμό των αριθμητικών εννοιών. Η διαισθητική σκέψη γενικώς χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη πρόοδο ως προς τα επιτεύγματα από ό,τι η προεγνωσιολογική.

Αποτέλεσμα της νοητικής ανάπτυξης σ' αυτή τη βαθμίδα εξέλιξης είναι ο σχηματισμός εννοιών. Οι έννοιες εκφράζουν τις ομοιότητες μεταξύ των αντικειμένων και δηλώνονται με λέξεις. Ο σχηματισμός των εννοιών είναι αποτέλεσμα δύο κυρίως νοητικών διεργασιών, της γενίκευσης και της αφαίρεσης. Για παράδειγμα, στην έννοια "υγρό" υπάγονται το νερό, το λάδι, το κρασί. Δηλαδή, μία έννοια συνοψίζει τα κοινά χαρακτηριστικά μιας ομάδας αντικειμένων, ενώ ταυτόχρονα συνιστά μία μορφή κατηγοριοποίησής τους. Το νήπιο αναπτύσσει την ικανότητα να κατηγοριοποιεί αντικείμενα, καταστάσεις και γεγονότα. "Οι πιο συνηθισμένοι τρόποι κατηγοριοποίησης που χρησιμοποιούν τα παιδιά αυτής της ηλικίας είναι η ταξινόμηση με βάση τα μορφολογικά χαρα-

κτηριστικά (μορφολογική κατηγοριοποίηση) ή ταξινόμηση με βάση ένα ή δύο κεντρικά χαρακτηριστικά (μερική κατηγοριοποίηση) και η ταξινόμηση με βάση ένα ή δύο χαρακτηριστικά όλων των αντικειμένων (ολική ταξινόμηση)”.
Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό ακόμη του σταδίου της διαισθητικής σκέψης είναι ότι ο ρόλος της γλώσσας καθίσταται αποφασιστικός τόσο για τη νοητική διαδικασία του σχηματισμού εννοιών όσο και για τη διαδικασία της μάθησης γενικότερα. Το νήπιο χρησιμοποιεί το λόγο, για να κατευθύνει τη δράση και τη συμπεριφορά του, αλλά και για να προσδιορίσει χαρακτηριστικά και ιδιότητες των αντικειμένων.

Χαρακτηριστικά της Σκέψης

Προσυλλογιστική Περίοδος (3ο έως 6ο έτος)

Διακρίνεται σε δύο επιμέρους φάσεις:

Προεγνοιολογική Σκέψη (3ο και 4ο έτος)

Εμφάνιση της συμβολικής λειτουργίας και της φαντασίας

- Δημιουργικό και φανταστικό παιχνίδι
- Εγωκεντρική Σκέψη
- Σχηματισμός Προεγνοιών
- Μεταγωγικός Συλλογισμός (από το μερικό στο μερικό)
- Επικέντρωση της σκέψης σε ένα χαρακτηριστικό κάθε φορά
- Η σκέψη δεν έχει αναστρεψιμότητα

Διαισθητική Σκέψη (5ο και 6ο έτος)

Μεταβατική φάση. Παρακμάζουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά της σκέψης.

Χαρακτηριστικά της Σκέψης:

- Ικανότητα για Διαμόρφωση Λογικών κατηγοριών
- Σχηματισμός Εννοιών
- Αντίληψη Σχέσεων
- Χειρισμός Αριθμητικών Εννοιών
- Η Γλώσσα διευκολύνει το σχηματισμό εννοιών και τη διαδικασία της μάθησης.

(Πηγή: Ι. Παρασκευόπουλος, Εξελικτική Ψυχολογία)

10.3 Γλωσσική ανάπτυξη

10.3.1 Εγωκεντρικός και κοινωνικοποιημένος λόγος

Η γνωστική ανωριμότητα του νηπίου χαρακτηρίζεται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από τον εγωκεντρισμό στη σκέψη του, η οποία αυτόματα επηρεάζει και εκφράζεται και μέσα από τον λόγο του.

Ο λόγος που χρησιμοποιεί το νήπιο είναι εγωκεντρικός. Αυτό σημαίνει ότι ο κύριος στόχος δεν είναι η επικοινωνία και ότι η ικανότητα του παιδιού να μπορεί να λαμβάνει υπ' όψιν του τις γνώσεις και τις ανάγκες του συνομιλητή δεν είναι ακόμα αναπτυγμένη. Το νήπιο εκφράζει ανάγκες, επιθυμίες, σκέψεις και εμπειρίες, θεωρώντας την πραγματικότητά του ως μοναδική, δηλαδή αυτονόητη για το συνομιλητή. Ο συνομιλητής ξέρει και αντιλαμβάνεται ό,τι ακριβώς και το νήπιο. Γι' αυτό και ο λόγος χαρακτηρίζεται εγωκεντρικός. Λόγω των γνωστικών περιορισμών, βάζει στο επίκεντρο της εμπειρίας και της επικοινωνίας τον ίδιο του τον εαυτό. Καμιά σχέση λοιπόν δεν υπάρχει με τον εγωισμό ή την αυτοπροβολή.

Ο Piaget, διακρίνει τρεις μορφές εγωκεντρικού λόγου, την επανάληψη, το μονόλογο και το συλλογικό μονόλογο. Κατά την επανάληψη το νήπιο απλώς επαναλαμβάνει ό,τι λέει ο συνομιλητής του. Ο μονόλογος είναι ένα είδος παραμιλητού, λόγος, δηλαδή, χωρίς την παρουσία συνομιλητή. Ο συλλογικός μονόλογος παρατηρείται σε ομάδες παιδιών που, ενώ συνυπάρχουν, δεν κάνουν προσπάθεια να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Το καθένα εκφράζεται σαν να είναι εντελώς μόνο.

Σύμφωνα με τον Vygotsky, ο εγωκεντρικός λόγος είναι αυτός που στη συνέχεια κατά την ενηλικίωση εξελίσσεται σε εσωτερική

Τα παιδιά δεν κάνουν προσπάθεια για επικοινωνία.

**μορφές
εγωκεντρι-
κού λόγου**

γλώσσα. Είναι ένας τρόπος που το μικρό παιδί αμύνεται έναντι του άγχους και των απαιτήσεων προσαρμογής στο περιβάλλον και όχι απλώς μια γνωστική ανωριμότητα. Το μικρό παιδί «σκέφτεται δυνατά» και καθοδηγεί έτσι τις κινήσεις του με μεγαλύτερη ευκολία, ιδιαίτερα σε συνθήκες περισσότερο αγχογόνες και απαιτητικές.

Γύρω στο 6ο έτος της ηλικίας, σύμφωνα με τον Piaget, ο εγωκεντρικός λόγος, αντικαθίσταται από τον κοινωνικοποιημένο. Στον κοινωνικοποιημένο λόγο το παιδί επικοινωνεί με το συνομιλητή ανταλλάσσοντας πραγματικά πληροφορίες.

Ο Vygotsky ωστόσο θεωρεί ότι η προσπάθεια επικοινωνίας αρχίζει από νωρίτερα, παρά τις αδυναμίες του εγωκεντρικού λόγου. Όταν, για παράδειγμα, ένα νήπιο μιλά ψευδά, γιατί προσπαθεί να πλησιάσει στη γλώσσα που μιλά το μικρότερό του παιδί, κάνει μια προσπάθεια επικοινωνίας λαμβάνοντας υπ' όψιν τις αδυναμίες του συνομιλητή.

Ωστόσο, ο εγωκεντρικός λόγος είναι ένα αναπόφευκτο και κύριο χαρακτηριστικό της γνωστικής ανάπτυξης του νηπίου, ώστε, ακόμα και όταν υπάρχει προσπάθεια επικοινωνίας, να δυσκολεύει το αποτέλεσμα.

10.3.2 Γλώσσα και νόηση

Πώς συνδέεται όμως η γλωσσική με τη γνωστική ανάπτυξη σε αυτή την ηλικία; Άραγε το παιδί σκέφτεται πρώτα μια ιδέα και μετά προσπαθεί να την εκφράσει με λέξεις ή η γλωσσική ικανότητά του του επιτρέπει να κάνει καινούργιες σκέψεις; Μιλάνε τα παιδιά αυτής της ηλικίας στον εαυτό τους, για να καταλάβουν τι σκέφτονται; Έχουν πολύ καλύτερη γνώση του τι σκέφτονται παρά του τρόπου να το εκφράσουν λεκτικά; Τα ερωτήματα αυτά, αφορούν στη σχέση μεταξύ γλώσσας και σκέψης.

Ο Piaget πίστευε ότι πρώτα αναπτύσσεται η σκέψη και αυτή ακριβώς κάνει εφικτή την ανάπτυξη του λόγου. Σε ένα πείραμά του ζήτησε από μικρά παιδιά να συρθούν στο πάτωμα και μετά να περιγράψουν τι έκαναν. Ακόμη και τα τριχρόνα μπορούσαν να συρθούν χωρίς δυσκολία, μέχρι όμως τα 56 χρόνια δεν μπορούσαν να περιγράψουν τι έκαναν. Έτσι ο Piaget έδειξε ότι η κατάκτηση των κινητικών δεξιοτήτων και του λεξιλογίου δε σημαίνουν απαραίτητα ότι το παιδί καταλαβαίνει και μπορεί να εκφράσει ό,τι κάνει.

Άλλοι θεωρητικοί ωστόσο διαφωνούν με τον Piaget και πιστεύουν ότι η γλώσσα δεν είναι μόνον ένα μέσο αναπαράστα-

σης της σκέψης και των εμπειριών, αλλά και ένα μέσο που τα διαμορφώνει. Με αυτόν τον τρόπο η ανάπτυξη της σκέψης αλληλεπιδρά με τη γλωσσική ανάπτυξη και η πορεία τους είναι παράλληλη.

Ωστόσο, σήμερα οι περισσότεροι ψυχολόγοι συμφωνούν με τον Piaget, ότι τα πολύ μικρά παιδιά διαμορφώνουν τη σκέψη τους πρώτα και αργότερα είναι έτοιμα να την εκφράσουν. Άλλοι πάλι θεωρούν ότι μετά από κάποια στιγμή στην παιδική ηλικία, γύρω στα 5-6 χρόνια, η γλώσσα διευκολύνει την ανάπτυξη και μορφοποίηση των ιδεών.

Δυο ερευνητές προσπαθώντας να στηρίξουν την άποψή τους για τη διαμόρφωση της σκέψης από τη γλώσσα σύγκριναν τη γλώσσα δυο διαφορετικών φυλών Ινδιάνων. Απέδειξαν ότι μέσα από το διαφορετικό λεξιλόγιο και δομή της κάθε γλώσσας, εκφράζονταν και οι έννοιες που κάθε φυλή ήθελε να αποδώσει.

Το αποτέλεσμα ήταν ότι κάθε φυλή ερμήνευε και αντιλαμβανόταν τον κόσμο διαφορετικά, βάσει των διαφορετικών κατηγοριών κάθε γλωσσικής μάθησης. Η γλώσσα διευκολύνει και καθορίζει ακόμα και τις πιο ρεαλιστικές εκφράσεις της πραγματικότητας, στον τρόπο που τις προσλαμβάνουμε. Έτσι, για παράδειγμα, μια φυλή Εσκιμώων που χρησιμοποιεί τρεις διαφορετικές λέξεις για το χιόνι, αντιλαμβάνεται περισσότερες ποιότητες χιονιού από έναν Έλληνα, που στη γλώσσα του χρησιμοποιεί μία μόνο λέξη.

10.3.3 Καθυστερήση της ομιλίας

Όπως και όλοι οι υπόλοιποι τομείς γνωστικής ανάπτυξης, έτσι και η ομιλία δεν αναπτύσσεται με τον ίδιο ρυθμό σε όλα τα παιδιά.

Πολλές φορές ένα παιδί που δε μιλά όσο αναμενόταν αρχίζει απότομα την γλωσσική του ανάπτυξη και δεν ανησυχεί τους γονείς, ιδιαίτερα αν η συμπεριφορά του σ' όλους τους υπόλοιπους τομείς παραμένει φυσιολογική και η γενικότερη εξέλιξή του η ευρύτερη είναι η επιθυμητή.

Μιλάμε για καθυστέρηση του λόγου, όταν το παιδί φτάνει τους 15 ή 18 μήνες για να πεί τις πρώτες λέξεις και στα τρία του χρόνια εξακολουθεί να μη λέει πολλά πράγματα.

Συνήθως οι γονείς αυτών των παιδιών δεν ανησυχούν, πριν

μπεί το παιδί στο σχολείο, θεωρώντας ότι η κοινωνικοποίησή του στο σχολείο θα το βοηθήσει να μιλήσει περισσότερο και θα προσφέρει ερεθίσματα για άσκηση στον λόγο. Κάποιες φορές η προσδοκία αυτή αποδεικνύεται σωστή και δικαιώνεται. Σε άλλες όμως περιπτώσεις το παιδί παγιδεύεται σε μια πολύ δυσάρεστη κατάσταση, κατά την οποία γίνεται κατανοητό στο σπίτι, ότι στο σχολείο δεν καταφέρνει να επικοινωνήσει με επιτυχία, γεγονός που προκαλεί πολλά μαθησιακά και συναισθηματικά προβλήματα και επηρεάζει την κοινωνικοποίηση και την ένταξή του σε ομάδες. Σε ακραίες περιπτώσεις εμφανίζεται τραυλισμός, αλαλία ή έντονες ψυχοσωματικές διαταραχές, όπως διαταραχές στον ύπνο ή σωματικοί πόνοι, εξαιτίας της πολύ έντονης σύγχυσης και του άγχους που βιώνει.

Γι' αυτό το λόγο η παρακολούθηση της εξέλιξης του λόγου πρέπει να αρχίζει, πριν από την είσοδο του παιδιού στο σχολείο. Πρέπει να γνωρίζουν οι γονείς αν το παιδί είναι έτοιμο να ανταποκριθεί στο επίπεδο του λόγου που απαιτείται για την παρακολούθηση των μαθημάτων του Δημοτικού, πριν εκείνο βρεθεί εκτεθειμένο στις απαιτήσεις της τάξης.

Πώς αναγνωρίζουμε όμως τις καθυστερήσεις αυτές στην νηπιακή ηλικία;

Ένδειξη καθυστέρησης αποτελεί αν ένα τετράχρονο παιδί μιλά σαν να είναι πολύ μικρότερο. Δυσκολεύεται τόσο, ώστε μιλά με αποσπάσματα λέξεων, με συλλαβές ή αντικαθιστώντας μία πρόταση με μία αράδα συλλαβών που δε γίνονται κατανοητές από το συνομιλητή. Λέει, για παράδειγμα: «επε λίο μου», και εννοεί: «έπεσε το βιβλίο μου».

Βεβαίως, ένας τέτοιος λόγος γίνεται κατανοητός μόνο από τους οικείους του, δεν επιτρέπει όμως την επικοινωνία μέσα στην τάξη ή το Νηπιαγωγείο.

Πολλές φορές λείπουν λέξεις, συλλαβές, αντωνυμίες και άλλοτε πάλι το λεξιλόγιο είναι πολύ φτωχό συγκριτικά με αυτό των συνομηλίκων. Όταν το λεξιλόγιο είναι φτωχό, το παιδί αντικαθιστά τη λέξη που θα' θελε να πεί με άλλη ή αφήνει νοηματικά κενά. Έτσι, συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η καθυστέρηση σ' αυτή την ηλικία φαίνεται από την ανεπάρκεια σε διάφορα επίπεδα του λόγου (φωνητικό, συντακτικό, λεξιλόγιο κτλ.) και από την αοριστία του, που δεν επιτρέπει την επικοινωνία.

Οι αιτίες που οδηγούν το παιδί σε καθυστέρηση μπορεί να είναι:

- Ακουστική διαταραχή, που δυσκολεύει το παιδί στην πρόσληψη και την αναπαραγωγή της γλώσσας.
- Ευρύτερη νοητική καθυστέρηση, που εκδηλώνεται και με καθυστέρηση στο λόγο.
- Ιστορικό με πολλές σωματικές ασθένειες, που ενδεχομένως εκφράζουν μια ευρύτερη αδυναμία και περιορισμό στις σωματικές δυνατότητες του παιδιού.
- Ευρύτερη συναισθηματική ανωριμότητα του παιδιού, που διατηρεί την παιδική του συμπεριφορά ψευδίζοντας και φερόμενο ως μικρότερο παιδί, για να μη χάσει την υπερπροστασία και την εξάρτηση από τους γονείς. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλές φορές βλέπουμε παιδιά που η μητέρα τους γεννά ένα αδερφάκι, να αρχίζουν να συμπεριφέρονται και να μιλούν, όπως όταν ήταν πολύ μικρότερα, για να τραβήξουν την προσοχή των γονιών και τη φροντίδα τους.
- Πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος του περιβάλλοντος. Ένα φτωχό σε ερεθίσματα περιβάλλον δε βοηθά τη γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού. Η σχέση του παιδιού με το γονιό ενισχύει την προσπάθειά του για επικοινωνία και προσφέρει τα κατάλληλα ερεθίσματα για την ευρύτερη γνωστική του ανάπτυξη. Γι' αυτό και βλέπουμε συχνά να έχουν προβλήματα λόγου τα εγκαταλειμμένα ή παραμελημένα παιδιά. Η έλλειψη επαφής με ένα περιβάλλον πλούσιο σε ερεθίσματα και στοργικό δυσκολεύει πολύ την επικοινωνία.

Για την καθυστέρηση του λόγου δεν αρκεί να εμπιστεύονται οι γονείς το πέρασμα του χρόνου και τη φυσιολογική ωρίμανση του παιδιού. Πρέπει το παιδί να παραπέμπεται έγκαιρα σε ειδικό και οι γονείς να δεχτούν ενημέρωση και συμβουλευτική. Διαφορετικά, ο λόγος μπορεί να βελτιώνεται, όμως το παιδί μπορεί να παρουσιάσει και ως ενήλικας φτωχό λεξιλόγιο, αδεξιότητα στην επικοινωνία, μαθησιακά προβλήματα κτλ.

Όπως κάθε πρόβλημα, έτσι και η καθυστέρηση του λόγου είναι καλύτερο να προλαμβάνεται παρά να αντιμετωπίζεται, αφού εκδηλωθεί.

10.4 Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη

10.4.1 Αναπτυξιακή κρίση αυτονομίας – αμφιβολίας.

Η δεύτερη αναπτυξιακή κρίση στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, σύμφωνα με τον Erikson, είναι η κρίση αυτονομίας –αμφιβολίας. Ακολουθεί την απόκτηση εμπιστοσύνης –δυσπιστίας του προηγούμενου σταδίου και σχετίζεται άμεσα με αυτό.

Γύρω στο τέλος του 2ου έτους, το παιδί εγκαταλείπει την εξάρτηση από τα πρόσωπα φροντίδας, που το χαρακτήριζε κατά την προηγούμενη αναπτυξιακή φάση, και προσπαθεί μόνο του να αναπτύξει επιλογές και δραστηριότητες.

Η μητέρα ενός νηπίου περιγράφει: Ένα απόγευμα όταν ο Sam ήταν 2 ½ ετών καταλάβαμε ότι για πρώτη φορά στη μέχρι τότε ζωή του ξύπνησε και για είκοσι λεπτά δε χρειάστηκε ούτε τη μητέρα του ούτε τον πατέρα του. Ο Sam απλωνόταν κάτω από μια καρέκλα που προσποιούταν ότι ήταν ξενοδοχείο. Από τότε και όλο και περισσότερο αυτές οι σύντομες περιόδους ανεξαρτησίας και χαλάρωσης για εμάς έγιναν πιο συχνές και πιο μεγάλες.

“Η εγκατάλειψη της εξάρτησης του νηπίου από τη μητέρα”

Δεν είναι τυχαίο ότι πολλά παιδιά αυτής της ηλικίας φωνάζουν «μόνος μου θέλω να το κάνω», για καθημερινές δραστηριότητες που η μητέρα φρόντιζε μέχρι εκείνη τη στιγμή, όπως, για παράδειγμα, το τάισμα.

Και σε αυτό το αναπτυξιακό ψυχοκοινωνικό στάδιο ο τρόπος

που θα αντιδράσουν οι γονείς έχει πολύ μεγάλη σημασία για τη μελλοντική εξέλιξη του παιδιού. Γιατί το παιδί ελέγχει τους γονείς και το περιβάλλον, μαθαίνοντας τι μπορεί να διευθετήσει μόνο του και τι όχι. Η ανάπτυξη του αισθήματος του ελέγχου του εαυτού, χωρίς την απώλεια της αυτοεκτίμησης, είναι τα απαραίτητα συναισθήματα που θα επιτρέψουν την ανάπτυξη της υγιούς αυτονομίας. Η υπερπροστασία και ο υπερβολικός έλεγχος από τους γονείς προκαλεί στα παιδιά αίσθηση αμφιβολίας για τις ικανότητές τους και ντροπής για τις ανάγκες τους. Αν κατά το προηγούμενο στάδιο η σχέση με τη μητέρα οδήγησε στην απόκτηση εμπιστοσύνης, τότε η ανάπτυξη της αυτονομίας έχει ήδη μια βάση από την έναρξη της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού.

Αντίθετα, η προσκόλληση του παιδιού στη μητέρα του δημιουργεί αίσθηση ανελευθερίας, το κάνει να αμφιβάλει για τις ικανότητές του και εγκαταλείπει τη διάθεσή του για αυτονομία από τις αποφάσεις της μητέρας.

10.4.2 Απόκτηση πρωτοβουλίας –ενοχής

Από το 3ο έτος ζωής και μετά η νηπιακή ζωή χαρακτηρίζεται από την αναπτυξιακή κρίση πρωτοβουλίας –ενοχής. Όπως και στα προηγούμενα στάδια, έτσι και σε αυτό παίζει καθοριστικό ρόλο η πορεία που ακολουθήθηκε κατά τις προηγούμενες αναπτυξιακές κρίσεις εμπιστοσύνης δυσπιστίας και αυτονομίας αμφιβολίας.

Με την απόκτηση εμπιστοσύνης και την αίσθηση αυτονομίας, το παιδί μπορεί να πάρει κάποιες πρωτοβουλίες, δηλαδή να αναπτύξει δραστηριότητες, να γνωρίσει πρόσωπα και να δημιουργήσει. Μπορεί να πάει μόνο του σε άγνωστα μέρη και να ικανοποιήσει την περιέργειά του, να γνωρίσει την εμπειρία του χορού ή της ζωγραφικής και να καθορίσει μόνο του τις δυνατότητές του.

Ωστόσο, την ίδια περίοδο έχει αρχίσει να αναπτύσσεται και η συνείδησή του. Οι συμβουλές των γονέων, τα «όχι», τα «πρέπει», τα γονεϊκά «μη», έχουν πλέον εμπεδωθεί και εσωτερικευθεί. Οι γονείς αρνούνται να

“Πρωτοβουλία”

δώσουν την άδεια στο παιδί να κάνει όλα τα πράγματα, που θα ικανοποιούσαν την εξερευνητική του διάθεση. Έτσι, το παιδί μαθαίνει την απαγόρευση και, όταν την επαληθεύει είτε στην πραγματικότητα είτε με τη φαντασία του, αισθάνεται ενοχές.

Οι γονείς και οι δάσκαλοι που απαγορεύουν και εμποδίζουν την πρωτοβουλία δημιουργούν ενοχές στο παιδί για την εξερεύνηση του κόσμου και εμποδίζουν τη γνωστική και συναισθηματική του ανάπτυξη. Οι πρώιμες και αυστηρές παρεμβάσεις στερούν από το παιδί την εκδίπλωση των αναγκών και των πρωτοβουλιών για χάρη της συμμόρφωσης, που όμως μπορεί να προκαλέσει την επανάσταση του μικρού παιδιού και τη δημιουργία συγκρούσεων στην οικογένεια.

Από την άλλη, οι γονείς και οι δάσκαλοι που δεν παρεμβαίνουν καθόλου στη διάθεση αυτή του παιδιού εμποδίζουν την ανάπτυξη της συνειδήσής του. Το επιθυμητό αποτέλεσμα προκύπτει από την ισορροπία μεταξύ της πρωτοβουλίας και της ενοχής. Το παιδί αναπτύσσει την πρωτοβουλία που θα ικανοποιήσει την έκφραση όλου του εύρους των ικανοτήτων του και οι γονείς ενθαρρύνουν την εξερεύνηση και τη διαβεβαίωση, όταν το παιδί κάνει λάθος ότι οι αποτυχίες του δεν είναι ανεπανόρθωτες, αλλά ευκαιρίες για μάθηση. Έτσι μεταφέρουν στο παιδί το αίσθημα της υπερηφάνειας γι' αυτό που είναι και για τις πρωτοβουλίες που αναπτύσσει. Αυτό το αποτέλεσμα προκύπτει από την πίστη που προοδευτικά εμφυσούν οι γονείς στο παιδί: «Είμαι αυτό που φαντάζομαι ότι θα γίνω».

10.4.3 Η διαμόρφωση του κοινωνικού ρόλου του φύλου

Ένα παιδί 2-3 χρονών δε γνωρίζει τη διαφοροποίηση των φύλων, αλλά αποκτά μια κάποια αίσθηση της ταυτότητάς του, όταν ακούει εκφράσεις από τους γύρω, όπως «Είσαι πολύ όμορφο κοριτσάκι» ή «Πόσο μεγάλωσε αυτό το αγόρι».

Ωστόσο, τα παιδιά αυτής της ηλικίας δεν έχουν επίγνωση της σταθερότητας και της κοινωνικής διάστασης του φύλου και των ρόλων που διαδραματίζει το καθένα.

Αργότερα, στη διάρκεια της νηπιακής ηλι-

“Διαμόρφωση κοινωνικού ρόλου”

κίας, γνωρίζουμε μέσα από την οικογένειά μας κάποια πρότυπα συμπεριφοράς του άνδρα και της γυναίκας και συνειδητοποιούμε από την εμπειρία μας την κοινωνικά επιθυμητή συμπεριφορά κάθε φύλου και τους τρόπους έκφρασής της. Έτσι δημιουργούνται τα πρώτα στερεότυπα για τον ιδανικό άνδρα και την ιδανική γυναίκα, που εκφράζονται και μέσα στα παιδικά παραμύθια, και μας συνοδεύουν σ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας.

Σε έρευνες για την προσχολική ηλικία αποδείχτηκε ότι τα παιδιά θεωρούσαν ότι τα κορίτσια πρέπει να παίζουν με κούκλες, να βοηθούν τη μητέρα στο σπίτι, να είναι ομιλητικά, να καθαρίζουν το σπίτι, να είναι ευαίσθητα και να γίνονται νοσοκόμες, όταν μεγαλώσουν. Τα αγόρια πρέπει να βοηθούν τους μπαμπάδες, να δέρνουν και να γίνονται αφεντικά ή γιατροί, όταν μεγαλώσουν. Τα παιδιά ξέρουν ότι οι πατεράδες φορούν παντελόνι και ξυρίζονται, ενώ οι μητέρες φορούν φουστάνι, κουβαλούν τσαντάκια και βάφονται.

Το μικρό παιδί λοιπόν αρχίζει να ταυτίζεται με τις συμπεριφορές που ενισχύονται από το περιβάλλον του ως ανδρικές ή γυναικείες, ανάλογα με το φύλο του, για να ανταποκριθεί στα επιθυμητά πρότυπα.

“Διαμόρφωση κοινωνικού ρόλου”

Το 1963 γεννήθηκαν δυο ιδανικοί δίδυμοι. Δυο αγόρια. Όταν ήταν έξι μηνών, έγινε περιτομή στα δυο βρέφη, ο γιατρός όμως που τα χειρουργούσε, έκοψε κατά λάθος μια αρτηρία και έτσι ένα μέρος του πέους του ενός αγοριού χάθηκε.

Όταν τα βρέφη έφτασαν 17 μηνών, οι γονείς συμβουλευθήκαν γιατρό, ο οποίος τους ενθάρρυνε να αναθρέψουν το αγόρι σαν να γεννήθηκε κορίτσι και να αποσιωπήσουν το γεγονός. Οι γονείς έδωσαν τότε στο παιδί κοριτσίστικο όνομα, ντύσιμο, ανατροφή.

Στα τέσσερά τους χρόνια το μικρό «κορίτσι» ανταποκρινόταν πλήρως στα στερεότυπα που αφορούσαν στο φύλο το γυναικείο. Έτσι είχε όλα τα θηλυπρεπή χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά και τις

προτιμήσεις ενός συνομήλικου κοριτσιού. Με την ενθάρρυνση των κοριτσιστικών συμπεριφορών από τους γονείς, υιοθετήθηκαν όλες οι αναμενόμενες συμπεριφορές και μάλιστα ο αδερφός έμαθε να είναι προστατευτικός απέναντι στην αδερφή του.

Ωστόσο, η προσαρμογή ίσχυσε μόνο κατά τα πρώτα χρόνια ζωής. Στα 13 τους χρόνια, το «κορίτσι» αντιμετώπιζε έντονα ψυχολογικά προβλήματα. Περπατούσε και έδειχνε ανδροπρεπής, στο σχολείο αντιμετώπιζε προβλήματα με τους συνομηλίκους, δεν είχε φίλους και άρχισε να σχεδιάζει να γίνει μηχανικός. Άρχισε, δηλαδή, η εκδίπλωση των γενετικών χαρακτηριστικών.

Πρόκειται για μια αληθινή ιστορία, η οποία ακόμα βρίσκεται σε εξέλιξη και ακόμα δεν είναι γνωστό που θα καταλήξει. Δείχνει ωστόσο την πολυπλοκότητα της υιοθέτησης του ρόλου του φύλου και την τάση του μικρού παιδιού, πριν ακόμα γίνουν σαφή προικοδοτημένα χαρακτηριστικά από τη φύση, να ανταποκριθεί στις επιθυμίες και επιταγές του κοινωνικού ρόλου του φύλου του.

Η νοημοσύνη του παιδιού σχετίζεται άμεσα με την έγκαιρη αναγνώριση και προσαρμογή στην κοινωνική διάσταση του φύλου του. Όσο πιο ευφυές είναι ένα παιδί τόσο πιο εύκολα και γρήγορα ανταποκρίνεται στους ρόλους του φύλου του. Αντίθετα, δε βοηθούν οι συζητήσεις γύρω από τα φύλα ή ακόμη και η επιλογή των γονέων να ενθαρρύνουν το γυμνό μέσα στο σπίτι. Εξάλλου, σύμφωνα με τη γνωστική θεωρία, το φύλο είναι και αυτό μια έννοια και, όπως κάθε έννοια, ακολουθεί μια γνωστική πορεία ανάπτυξης. Το παιδί θα συλλάβει την έννοια του φύλου του μόνο μέσω της γνωστικής και ψυχοσεξουαλικής του ωριμότητας και σε συνδυασμό με την ενίσχυση από το περιβάλλον των επιθυμητών συμπεριφορών και ρόλων για κάθε φύλο.

10.4.4 Παιδικοί φόβοι

Ο φόβος, είναι η συναισθηματική αντίδραση του παιδιού **απέναντι στον κίνδυνο**. Καθετί άγνωστο, απρόσμενο και ανεξέλεγκτο που εισβάλλει απότομα στην πραγματικότητα του παιδιού προκαλεί φοβικές αντιδράσεις. Διαφοροποιείται από τη φοβία, γιατί η τελευταία αφορά σε έναν συγκεκριμένο και αδικαιολόγητο φόβο. Για παράδειγμα κλειστοφοβία είναι ο φόβος του ατόμου, όταν βρίσκεται σε κλειστό χώρο, χωρίς να διατρέχει κανέναν πραγματικό κίνδυνο.

Η σπουδαιότητα του φόβου είναι μεγάλη, γιατί επιτρέπει την προστασία και την προσαρμογή του παιδιού σε μεταβαλλόμενες συνθήκες και γιατί η αίσθηση του κινδύνου εξασφαλίζει και την αντίδραση και την αυτοσυντήρηση. Μεγαλώνοντας βέβαια το παιδί αναμένουμε ότι, καθώς διδάσκεται από την εμπειρία, ο αριθμός και το είδος των φόβων διαφοροποιούνται. Έτσι, ενώ αρχικά το αίσθημα του φόβου είναι επιθυμητό και ένδειξη της καλής λειτουργίας του ενστίκτου της αυτοσυντήρησης, οι φόβοι παύουν να είναι λειτουργικοί και βοηθητικοί, αν παραμένουν αδιαφοροποίητοι με το πέρασμα του χρόνου.

“Εκδήλωση φόβου”

Οι φόβοι ακολουθούν και αυτοί αναπτυξιακούς κανόνες, γιατί ανταποκρίνονται στην ευρύτερη γνωστική και ψυχοκοινωνική ωρίμανση του παιδιού.

Έτσι, ενώ κατά τη βρεφική ηλικία οι φόβοι αφορούν κυρίως σε συγκεκριμένα πρόσωπα και πράγματα (π.χ. ο φόβος για τα ξένα πρόσωπα, που μελετήσαμε προηγούμενα) μεγαλώνοντας το παιδί φοβάται περισ-

σότερο αφηρημένους και φανταστικούς κινδύνους, όπως το σκοτάδι, τα φαντάσματα κτλ.

Χαρακτηριστικό των παιδικών φόβων είναι ότι με την πάροδο του χρόνου μειώνεται ο αριθμός τους, γιατί μεγαλώνοντας το παιδί αξιοποιεί την εμπειρία του και έτσι καταλαβαίνει πότε διατρέχει κίνδυνο και πώς να τον αντιμετωπίσει. Ταυτόχρονα, διαφοροποιούνται και οι φοβικές εκφράσεις. Έτσι, τα μεγαλύτερα παιδιά έχουν την τάση, να εκδηλώνουν λιγότερο το φόβο τους, ανταποκρινόμενα στην κοινωνική επιταγή, που θέλει, όσο μεγαλώνουμε, να αποκτούμε μεγαλύτερο αυτοέλεγχο και αυτοσυγκράτηση. Στις κοινωνικές επιταγές οφείλεται και το γεγονός ότι τα κορίτσια εκδηλώνουν σε όλες τις ηλικίες περισσότερους φόβους από τα αγόρια. Στην πραγματικότητα τα κορίτσια δε φοβούνται περισσότερο, αλλά το κοινωνικό στερεότυπο «συγχωρεί» ευκολότερα το φόβο και την έντονη εκδήλωσή του στα κορίτσια.

Οι φόβοι δημιουργούνται από δυσάρεστες εμπειρίες που

αναπτυξιακά χαρακτηριστικά παιδικών φόβων

βίωσε το ίδιο το παιδί, ή ένα κοντινό του πρόσωπο, που το παιδί μιμείται, γιατί λειτουργεί ως πρότυπο. Ο φόβος για να ξεπεραστεί, χρειάζεται ειδική αντιμετώπιση και ενδιαφέρον από τους γονείς και δεν πρέπει να παρακάμπτεται σαν μια παιδική ιδιοτροπία.

10.4.5 Παιδικό παιχνίδι

Η αναπτυγμένη κοινωνικότητα του νηπίου εκφράζεται και στις σχέσεις του με τους συνομηλίκους του, που αποτυπώνονται έντονα στο παιδικό παιχνίδι.

Το παιχνίδι μπορεί να έχει πολλές μορφές. Μπορεί να είναι μοναχικό, όταν το παιδί παίζει μόνο του κοντά σε άλλα παιδιά, ή παράλληλο, όταν κάθονται πολλά παιδιά μαζί και παίζουν με παρόμοιο τρόπο και παρόμοια αντικείμενα, αλλά χωρίς να αλληλεπιδρούν. Το παιδί μπορεί να παραμένει θεατής ενός παιχνιδιού άλλου παιδιού ή να κάνει συντροφικό παιχνίδι, κατά το οποίο συναλλάσσεται με άλλα παιδιά, αλλά δε συνεργάζεται μαζί τους. Η συνεργασία με το χαρακτήρα της κατανομής εργασιών και ρόλων, γίνεται κατά το *συνεργατικό παιχνίδι*, το οποίο αποτελεί και την πρώτη απόπειρα του παιδιού να συνυπάρξει σε ομάδα συνομηλίκων.

Η σπουδαιότητα του παιχνιδιού φαίνεται αν αναρωτηθούμε: Άραγε υπάρχει καμιά συνέπεια σε ένα παιδί προσχολικής ηλικίας που δεν έπαιξε ποτέ με συνομήλικό του; Ένα μοναχοπαιδί απομονωμένο σε μια αγροτική οικογένεια ή ένα παιδί της πόλης που

“Παιδικό παιχνίδι”

η μητέρα του θέλει να το κρατήσει στο σπίτι, μακριά από τους κινδύνους της πόλης, θα μάθαινε τις κοινωνικές δεξιότητες από τους ενήλικες, όπως κάθε άλλο παιδί;

Η απάντηση έρχεται από την παρατήρηση παιδιών στην Νορβηγία που μεγάλωσαν απομονωμένα σε φάρμες. Ακόμα και μετά τις δυο πρώτες τάξεις του Δημοτικού, είχαν ιδιαίτερη δυσκολία να καταλάβουν την οπτική ενός άλλου συνομηλίκου στις απόψεις του και να ανταποκριθούν στις κοινωνικές δεξιότητες, όπως τα παιδιά που μεγάλωσαν παίζοντας με συνομηλίκους τους.

Με την ανάπτυξη της συμβολικής σκέψης το παιδί αρχίζει να δραματοποιεί μέσα από το παιχνίδι του σκηνές από την καθημερινή του εμπειρία και έτσι να την προσεγγίζει και να την προσαρμόζει στη γνωστική και συναισθηματική του ωριμότητα. Όλοι έχουμε δει παιδιά που παίζουν την κούκλα ή που αναπαριστούν την οικογένεια σε σκηνές βιωμένες στην καθημερινότητά τους. Με το παιχνίδι αυτό το παιδί δε διασκεδάζει απλώς. Ενσαρκώνει τους κοινωνικούς ρόλους, αντιμετωπίζει τους φόβους και εκφράζει τη φαντασία και τη δημιουργικότητά του, ενώ ταυτόχρονα μαθαίνει να συνεργάζεται και να συνυπάρχει. Έτσι το παιδί αφομοιώνει την πραγματικότητα με έναν τρόπο που την κάνει προσιτή και εφαρμόσιμη στο γνωστικό και συναισθηματικό του επίπεδο.

Ενώ οι θεωρίες που έχουν κατά καιρούς υποστηριχτεί για το παιδικό παιχνίδι διαφέρουν, όλες συμφωνούν ότι η σχέση με τους συνομηλίκους μέσα από το παιχνίδι είναι μια αναντικατάστατη εμπειρία στην κοινωνική εξέλιξη του.

“Δραματοποίηση σκηνών καθημερινότητας”

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η σωματική ανάπτυξη του νηπίου συνδέεται πιο πολύ με την εμπειρία και την άσκηση παρά με την ωρίμανση. Ο ρυθμός των σωματικών μεταβολών είναι πιο βραδύς σε σχέση με το ρυθμό ανάπτυξης του βρέφους. Το βάρος αυξάνει 1 έως 2 κιλά το χρόνο και το ύψος 7 ή 8 εκατοστά.

Όμως παρουσιάζονται πολλές ατομικές διαφορές ως προς το ρυθμό ανάπτυξης, αλλά και ως προς το μέσο βάρος και ύψος ανά έτος ανάμεσα στα νήπια. Τα αίτια των διαφορών αυτών σχετίζονται με εγγενείς και περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Παράλληλα μια σειρά από σωματικές λειτουργίες, όπως είναι ο ύπνος, ο έλεγχος της κύστεως, η ανάγκη για τροφή κτλ. εξελίσσονται. Το βάρος του εγκεφάλου αυξάνει, ενώ οι λειτουργίες του σταδιακά εξειδικεύονται.

Η Ψυχοκινητική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή ηλικία είναι ταχύτατη. Το παιδί αποκτά μεγαλύτερη ευκαμψία, ενώ οι λεπτές κινητικές δραστηριότητες ακολουθούν εξελικτική πορεία διαμόρφωσης. Από τα 2 το νήπιο μπορεί και κρατά το μολύβι του και προοδευτικά μέχρι το 5ο έτος μπορεί και δημιουργεί απλές, ατελείς εικόνες. Από τα δύο έτη και μετά το παιδί δείχνει σαφή προτίμηση στην πλευρά που θα χρησιμοποιεί, στο χέρι που θα γράφει κτλ. Παρατηρείται δηλαδή εμφάνιση της Πλευρίωσης.

Κατά τη νηπιακή ηλικία το παιδί εισέρχεται στην προσυλλογιστική περίοδο της νοητικής ανάπτυξης (3ο – 6ο έτος) κατά τον Piaget, η οποία διακρίνεται σε δύο επιμέρους φάσεις: α) Την προεγνωσιολογική (3ο και 4ο έτος) και β) τη διαισθητική σκέψη (5ο και 6ο έτος). Κατά το προεγνωσιολογικό στάδιο χαρακτηριστικά της σκέψης του παιδιού είναι ο σχηματισμός των πρώτων εννοιών (προένοιες), ο εγωκεντρισμός, ο μεταγωγικός συλλογισμός, η επικέντρωση και η μη αναστρεψιμότητα. Κατά το στάδιο της διαισθητικής σκέψης αυτά τα χαρακτηριστικά παρακμάζουν και αναδύονται νέες ικανότητες, όπως η δυνατότητα για λογική κατηγοριοποίηση, η αντίληψη σχέσεων και ο χειρισμός αριθμητικών εννοιών.

Η γλωσσική ανάπτυξη του νηπίου, χαρακτηρίζεται από τον εγωκεντρισμό, που διακρίνει και τη νόησή του. Λαμβάνει υπ' όψιν

του μόνο τη δική του πραγματικότητα, όπως εκείνο την αντιλαμβάνεται, και έτσι ο λόγος του δεν αποτελεί τόσο μέσον επικοινωνίας, όσο μέσον που υποβοηθά την σκέψη του.

Ο Piaget διακρίνει τον εγωκεντρικό λόγο στην επανάληψη, το μονόλογο και το συλλογικό μονόλογο. Ως προς τη σχέση του λόγου και της νόησης, ο ίδιος θεωρητικός υποστήριξε πως πρώτα αναπτύσσεται η σκέψη και μετά ο λόγος, ενώ άλλοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι μετά τα πέντε χρόνια ο λόγος υποβοηθά την μορφοποίηση της σκέψης.

Ως προς την εξέλιξη της ομιλίας, ισχύει και γι' αυτήν ό,τι και για τις υπόλοιπες γνωστικές λειτουργίες. Ότι δηλαδή, υπάρχουν ατομικές διαφορές και πολλές φορές συναντούμε καθυστέρηση στον λόγο. Η καθυστέρηση έχει πολλαπλά αίτια και για την αντιμετώπιση δεν αρκεί να εμπιστευτούν οι γονείς το πέρασμα του χρόνου. Επιβάλλεται η όσο το δυνατόν έγκαιρη αντιμετώπιση από ειδικό.

Ως προς την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη, το νήπιο καλείται να κατακτήσει τις αναπτυξιακές κρίσεις της αυτονομίας αμφιβολίας και πρωτοβουλίας ενοχής.

Αν το νήπιο δεν αντιμετωπίσει δυσκολία σε αυτά τα αναπτυξιακά στάδια, ξεπερνά την αρχική προσκόλληση στη μητέρα και γίνεται εξερευνητικό και δημιουργικό με το περιβάλλον γύρω του. Παράλληλα, γνωρίζοντας τον εαυτό του μαθαίνει να αναγνωρίζει πλέον το φύλο του και τις συμπεριφορές που θεωρούνται επιθυμητές από τους γονείς για το αγόρι και για το κορίτσι. Τους ρόλους των φύλων και όλες τις υπόλοιπες κοινωνικές γνώσεις το παιδί τις εκφράζει μέσα στις πρώτες ομάδες παιχνιδιού, που επηρεάζουν πολύ τη γνωστική και συναισθηματική ωρίμανση.

Η συναισθηματική ανάπτυξη του νηπίου εκδηλώνεται και μέσα από την έκφραση των παιδικών φόβων. Οι φόβοι έχουν τα δικά τους αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και τα χαρακτηριστικά κάθε φύλου. Χρειάζονται ευαισθησία στην αντιμετώπιση από τους γονείς και δεν πρέπει να παρακάμπτονται ως παιδικές αδυναμίες.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιες είναι οι πιο σημαντικές μεταβολές και ποια τα κύρια χαρακτηριστικά της σκέψης του νηπίου;
2. Οι μαθητές κατά τη διάρκεια των επισκέψεών τους στους Βρεφονηπιακούς σταθμούς να καταγράφουν και να επισημάνουν τις σωματικές μεταβολές και τα χαρακτηριστικά της σκέψης ορισμένων παιδιών και να τα παρουσιάσουν στην τάξη.
3. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του εγωκεντρικού και του κοινωνικοποιημένου λόγου;
4. Ποια η σχέση γλώσσας και νόησης;
5. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης;
6. Οι μαθητές να διερευνήσουν κατά την επίσκεψή τους στον βρεφονηπιακό σταθμό ποια νήπια έχουν αναπτύξει την αυτονομία και την πρωτοβουλία και σε ποιο βαθμό.